

CERAMICA DACICĂ DIN CASTRUL ROMAN DE LA RIȘNOV (CVMIDAVA)

de NICOLAE GUDEA

Problema vieții și culturii materiale a dacilor în timpul stăpînirii romane rămîne una dintre preocupările de bază ale cercetătorilor istoriei vechi a patriei noastre¹. Cele mai sigure urme care atestă continuitatea populației dace în timpul stăpînirii romane, ceramica ocupă un loc important. Din descoperirile mai vechi de pe teritoriul castrului de la Rîșnov², ca și din materialul arheologic rezultat din săpăturile efectuate în anii 1939³, 1969—1970⁴ face parte o cantitate relativ mare de material ceramic a cărui factură, forme și elemente de decor pledează pentru atribuirea lui dacilor⁵. Prezența materialului dacic la Rîșnov, în castrul roman, a mai fost semnalată, fără a se insista asupra lui⁶.

¹ Istoricul problemei cu întreaga bibliografie ca și sarcinile de viitor ale arheologiei românești în această privință: C. Daicoviciu, *Problema continuității*, în *AISC*, III, 1936—40, p. 200 sq.

² O mică parte din materialul prezentat (nr. 1—3) a fost selecționat din ceramica provenită din castrul roman în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și săpăturile efectuate de M. Macrea.

³ M. Macrea, *Cumidava*, în *AISC* IV, 1941-43, p. 234-235 ; (nr. 4—13).

⁴ Săpăturile arheologice din anii 1969 și 1970 au fost efectuate de un colectiv de cercetători de la Muzeul de istorie din Cluj (I. Mitrofan și T. Soroceanu), Institutul de istorie și arheologie din Cluj (N. Gudea) și Muzeul județean din Brașov (I. Pop) sub îndrumarea acad. prof. C. Daicoviciu (responsabilul cercetărilor). Materialul dacic scos în timpul acestor săpături este descris la numerele 14—56. I. Mitrofan care răspundea de acest șantier arheologic la deschiderea lui în anul 1969 remarcase deja prezența ceramicii dacice, atrăgîndu-ne atenția asupra acestui fapt. N. Gudea — I. I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov — Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*. Brașov, 1971, p. 57—58 și pl. XLVIII—LI.

⁵ Materialul prezentat se află în întregime în Muzeul județean din Brașov unde poate fi consultat. Se cuvin mulțumiri și pe această cale colegului I. I. Pop pentru amabilitatea cu care ne-a ajutat să ajungem la materialul arheologic mai vechi. Alături de ceramica lucrată cu mîna a apărut în castrul de la Rîșnov — în săpăturile efectuate de M. Macrea — și ceramică dacică lucrată la roată: I. H. Cri-

În cele ce urmează vom prezenta vasele și fragmentele de vase dacice mai caracteristice descoperite în castrul de la Rîșnov. Materialul ceramic pe care urmează să-l prezentăm este lucrat exclusiv cu mîna, din pastă de culoare în general brun-roșcată, de obicei bine arsă, care conține nisip și pietricele, păstrînd însă aspectul de pastă relativ fină. O parte din acest material este afumat sau prezintă urme de ardere secundară. Lucrarea de față trecînd în revistă acest material încearcă să-l sistematizeze.

1. Buză provenind de la o oală cu pereții aproape drepți. Sub buză, briu alveolar și un buton. Fig. 3/2.

2. Fragment din gura unei oale din pastă fină de culoare roșie, cu buza răsfrîntă. Sub buză, șiruri de linii paralele în val, incizate. Fig. 3/1 (=fig. 8/5).

3. Fragment din buza unei oale. Sub buză, linii paralele în val, incizate. Fig. 3/3 (=fig. 8/4).

4. Fragment din gura unei oale cu buza răsfrîntă. Fig. 3/5 (=fig. 7/10).

5. Gură de oală cu buza răsfrîntă, din pastă de culoare cenușie-roșcată. Partea superioară a buzei are alveole. Pe partea exterioară se păstrează urmele unei substanțe galbene. Fig. 6/4.

6. Buză ușor răsfrîntă și torsionată a unei oale executate rudimentar. Fig. 3/6 (= fig. 8/6)

7. Buză de oală din pastă de culoare roșie. Fig. 3/9 (=fig. 8/8).

8. Fragment din gura unei oale cu pereții aproape drepți din pastă roșie. Pe partea exterioară se văd urmele degetelor care au netezit pe verticală pereții vasului. Fig. 3/10 (=fig. 8/3).

9. Fragment din fundul unei oale din pastă roșie deschisă, dură la pipăit. Diametrul fundului: 7 cm. Fig. 3/11.

10. Fragment din fundul unei oale mari din pastă roșie. Diametrul fundului: 11 cm. Fig. 3/12.

11. Buză de oală; sub buză briu în relief. Fig. 4/1.

12. Fragment din gura unei oale. Fig. 4/3.

13. Fragment din gura unei oale cu pereții aproape drepți decorată cu briu alveolar. Fig. 4/4 (=fig. 9/6)

șan, *Ceramica geto-dacică*, București, 1969, p. 271. În prezentul articol ne vom ocupa numai de ceramica lucrată cu mîna.

⁶ M. Macrea, *op. cit.*, p. 234—235 notează o evoluție calitativă la ceramica dacică din castru și remarcă analogiile cu ceramica din cetățile dacice de la Costești, Căpîlna... Pentru prima dată apare semnalată ceramica dacică din castrul de la Rîșnov de C. Daicoviciu, în *AISC*, III, 1936—40, p. 230 și *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 316.

14. Fragment din gura unei oale cu buza îngroșată; decorat cu briu în relief. Executat foarte rudimentar. Fig. 4/6 (=fig. 9/1).
15. Oală bitronconică din pastă de culoare roșie deschisă, fină ; decorată cu briu în relief menit să accentueze forma bitronconică a vasului. Înălțimea: 15,5 cm; diametrul gurii: 12—14 cm; diametrul fundului: 8 cm. Fig. 2.
16. Gura unei oale cu pereții aproape drepți. Sub buză. o porțiune decorată cu linii paralele oblice, incizate, sub care urmează un briu alveolar. Fig. 5/1 (=fig. 7/1).
- 16a. Fragment din același vas. Fig 5/3 (=fig. 7/3).
17. Fragment din gura unei oale. Fig. 5/2 (=fig. 7/4).
18. Buza unei oale cu pereții drepți din pastă cenușie roșcată. Sub buză briu alveolar. Fig. 5/5 (=fig. 7/11).
19. Fragment din gura unei oale din pastă roșie. Fig. 5/6.
20. Buză de oală; ușor vălurită. Fig. 5/8.
21. Fragment din gura unei oale. Fig. 5/9.
22. Fragment din gura unei oale ; poartă urme de ardere secundară. Fig. 5/10 (=fig. 7/6).
23. Buză de oală din pastă roșie. Fig. 5/11.
24. Fragment din gura unei oale din pastă roșie slab arsă. Pe buză. alveole. Fig. 5/12 (=fig 10/2).
25. Fragment din gura unei oale; sub buză briu alveolar. Fig 5/15 (=fig. 7/2).
26. Buză de oală. Fig. 6/1 (=fig. 10/5).
27. Fragment din peretele unui vas din pastă de culoare roșie pe partea exterioară, și neagră (afumată) pe partea interioară. Are o toartă masivă găurită. Fig. 3/4 (=fig. 8/2).
28. Fragment din peretele unui vas de mari dimensiuni din pastă roșie-gălbuie, slab arsă. Executat foarte rudimentar; decorat cu alveole. Fig. 3/13 (=fig .8/1).
29. Fragment din peretele unui vas din pastă cenușie închisă; decorat cu dungi vopsite în negru. Fig. 1 (=fig. 9/2).
30. Fragment din peretele unui vas; decorat cu buton. Fig. 4/5 (=fig. 9/7).
31. Perete de vas decorat cu briu în relief. Fig. 4/7 (=fig. 9/5).
32. Perete de vas din pastă roșie fină decorat cu briu în relief. Fig. 4/8 (=fig. 9/8).
33. Fragment din peretele unui vas decorat cu briu alveolar. Fig. 4/9.

34. Perete de vas decorat cu briu cu alveole mici. Fig 4/10 (=fig. 9/10).
35. Fragment din peretele unui vas; pe partea exterioară lustruit. Are o toartă mică. Fig. 4/12 (=fig. 9/13).
36. Fragment din peretele unui vas decorat cu benzi de linii paralele în val, incizate. Fig. 4/11.
37. Perete de vas decorat cu linii paralele în val, incizate .Fig. 4/14. (=fig. 9/4).
38. Fragment din peretele unui vas din pastă roșie fină, cu o mică toartă. Fig. 4/15.
39. Peretele de vas din pastă cenușie ; decorat cu briu alveolar. Fig. 5/4.
40. Fragment din peretele unui vas decorat cu briu alveolar; slab ars. Fig. 5/7.
41. Perete de vas din pastă roșie, decorat cu briu alveolar. Fig. 5/13 (=fig. 10/1).
42. Fragment din peretele unui vas din pastă roșcată ; decorat cu briu alveolar. Fig 5/16 (=fig. 10/11).
43. Perete de vas decorat cu briu alveolar; pastă slab arsă. Fig. 5/14 (=fig. 7/8).
44. Fragment din peretele unui vas din pastă roșie deschisă; cu toartă. Fig. 6/3 (=fig. 7/4).
45. Perete de vas din pastă roșie, slab arsă; decorat cu briu orizontal în relief, întretăiat de unul vertical. Fig. 6/3 (=fig. 10/8).
46. Perete de vas din pastă slab arsă; decorat cu briu alveolar. Fig. 6/6 (=fig. 7/7).
47. Fragment din gura unei oale din pastă cenușie galbenă, slab arsă. Buza are alveole. Fig. 6/4.
48. Fragment din gura unui vas cu pereții drepti, din pastă cenușie, slab și inegal arsă. Buza are mici alveolări; sub buză briu alveolar. Fig. 3/7 (=fig. 8/7).
49. Fragment din buza aceluiași vas. Fig. 3/8 (=fig. 8/9).
50. Fragment din gura unui vas din pastă roșie. Fig. 4/2.
51. Fragment dintr-o ceașcă din pastă roșie fină. Înălțimea: 5 cm. Fig. 4/13.
52. Fragment dintr-o ceașcă din pastă roșie fină, decorată la bază cu alveole. Înălțimea : 5,5 cm. Fig. 4/6 (=fig. 9/11).
53. Fragment dintr-o ceașcă cu toartă masivă. Înălțimea: 6 cm. Fig. 4/17 (=fig. 9/12).

54. Fragment de ceașcă cu toartă. Fig. 5/17 (= fig. 10/12).

55. Fragment din buza unei cești din pastă roșie. Fig. 6/2.

Ceramica prezentată mai sus este răspândită pe întreaga suprafață a castrului în ambele nivele carespunzătoare celor două faze de construcție ale castrului⁷. Dar deși apare în ambele nivele de locuire, frecvența ei pare să fie mai mare în cel de-al doilea, cel mai recent, unde a putut fi mai bine observată⁸. Faptul că în interiorul castrului lipsește un nivel preroman, iar ceramica dacică a fost găsită în amestec cu ceramica romană provincială — cantitativ infinit mai numeroasă — și cu alte obiecte romane, asigură datarea ei. De asemenea, prezența materialului ceramic dacic într-un castru în care este atestată o garnizoană formată din daci⁹, confirmă, dacă mai era nevoie caracterul lui dacic. Compararea lui cu materialul dacic preroman din perioada care este numită de cercetători „clasică”¹⁰ duce la următoarele concluzii:

a. materialul dacic din castru păstrează unele dintre formele de vase tipic dacice: oala cu pereții aproape drepți, oala bitronconică și ceașca-opaiți.

b. ornamentele sînt cele cunoscute la ceramica dacică din perioada dinainte de cucerirea romană; atît cele în relief (briul alveolar, fig. 4/9, 10; briul și buza cu alveole, fig. 3/7, 8), cît și cele incizate (benzi de linii în val, incizate, fig. 3/1, 3 linia simplă în val, fig. 4/11, 14);

⁷ M. Macrea, *op. cit.*, p. 251; N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 11 susțin ipoteza lui M. Macrea.

⁸ Ceramica dacică a fost găsită atît în secțiunile trasate peste incintă: secțiunea a III-a pe latura de NV (nr. 15—17, 24, 42, 25, 45, 46); secțiunea a IV-a pe latura de NV (nr. 13, 31); secțiunea a V-a pe latura de SV (nr. 18, 26, 32, 40, 44), cît și în bastioanele porților de pe laturile de SV (nr. 20—22, 41, 42) și de NV (nr. 19, 23, 54, 55), de-a lungul secțiunii a II-a care traversa diagonal castrul din colțul de nord pînă în cel din sud (nr. 11, 12, 30, 31, 33—38, 50, 52, 53) și în interiorul uneia dintre construcțiile de piatră din interior (nr. 43). În afară de fragmentele de vase prezentate se mai păstrează numeroase fragmente atipice pe care le luăm în considerare doar cînd apreciem din punct de vedere cantitativ ceramica dacică.

⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 236.

¹⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 17 și nota 22. În general, pentru compararea și categorisirea pe tipuri a vaselor și fragmentelor de vase dacice ne-am călăuzit după lucrarea mai sus citată. De un deosebit ajutor ne-a fost consultarea ceramicii provenite din cetatea dacică de pe Dealul cetății din Rișnov (situată la aproximativ 4 km SE de castru), ceramică pe care ne-a făcut-o cunoscută Florea Costea muzeograf la Muzeul județean din Brașov, autorul cercetărilor care s-au efectuat aici. Într-o comunicare la Sesiunea științifică a Muzeului din Brașov — noiembrie, 1970, F. Costea datează ceramica de pe Dealul cetății din epoca denumită „clasică”. În legătură cu acest material remarcăm că aceleași forme ale ceramicii dacice (cești, oale) pot fi cu greu deosebite; calitatea pastei nu constituie un criteriu.

c. calitatea pastei este în general bună. Nu lipsesc însă exemplare din pastă de calitate inferioară, rudimentar executate ;

d. ceramica dacică din castru se împarte în două categorii: una, care prin caracteristicile ei (pastă, execuție grosieră, elemente de decor) are un aspect primitiv (fig. 1, fig. 3/4, 7, 8, 10, 13; fig. 4/13, 15; fig. 6/3) și o a doua, care cuprinde vasele din pastă de bună calitate: ceașca, oala bitronconică etc. (fig. 4/1, 6, 7, 8, 13, 16, 17; fig. 2). Deși poate fi mai recentă, categoria a doua coexistă cu vasele aparținând primei categorii. Din punct de vedere stratigrafic, vase din cea de-a doua categorie se repartizează atît în nivelul aparținător fazei de pămînt a castrului (fig. 2) cît și în cel care ține de faza de piatră (fig. 4/16). Deosebit de interesantă ni se pare oala bitronconică (fig. 2) descoperită în valul de pămînt al primei faze, împreună cu o strachină romană din pastă foarte fină, de culoare roșie, acoperită cu firnis. Ambele vase au fost perfect întregibile ceea ce arată că s-au sfărîmat sub presiunea pămîntului din val. Cele două vase au fost singurul material arheologic descoperit în valul de pămînt. Acesta a fost construit la începutul secolului al II-lea e.n. ceea ce reprezintă un terminus ante quem pentru datarea vasului bitronconic ¹¹ ;

e. s-a descoperit în castru și ceramică dacică lucrată cu roata: un fragment dintr-un capac din pastă cenușie roșcată ¹², descoperit în secțiunea a II-a trasată diagonal în interiorul castrului; un fragment dintr-un picior de cupă din pastă cenușie închisă, fină, lustruită, descoperit în bastionul de sud al porții de pe latura de NV; două oale: una din pastă cenușie fină, lustruită, cealaltă din pastă roșie fină, vopsită cu roșu la partea superioară, ambele descoperite în bastionul de nord al aceleiași porți (vezi mai sus) ¹³ ;

f. ceștile dacice din castrul de la Rîșnov prezintă două variante: una simplă neornamentată (fig. 4/13, 17; fig. 5/17) și una ornamentată cu alveole la bază (fig. 4/16). Ultima variantă ar putea reprezenta un tip evoluat al formei respective.

Prezența ceramicii dacice în castrul roman de la Rîșnov atestă în mod sigur locuirea în sau foarte aproape de castru a celor care produceau și foloseau această ceramică ¹⁴. Trecînd în revistă castrele

¹¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 251; rezultatele cercetărilor din ultimii doi ani confirmă această ipoteză: N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 55.

¹² I. H. Crișan, *op. cit.*, pl. LXXXIII, 2, 6, 8, 9 descrie acest tip de capac.

¹³ *Idem*, p. 187, fig. 100/4; N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 47, fig. 42/2

¹⁴ M. Macrea, *op. cit.*, p. 235.

romane în care a fost descoperit material dacic¹⁵, se poate constata că în timp ce în castrulele mai puțin cercetate ceramica dacică este doar semnalată: Brețcu¹⁶, Comalău¹⁷, Mehadia¹⁸, Olteni¹⁹, Pojejena²⁰, Sărățeni²¹, Vărădia²², Bivolari²³, Rîureni²⁴, Slăveni²⁵, în castrulele cercetate pe scară mai largă cantitatea de ceramică dacică crește ea dovedindu-se a fi răspândită pe întreaga suprafață a castrului: Micia²⁶, Orheiul Bistriței²⁷, Gilău²⁸, Bologa²⁹, Bucium³⁰, Rișnov³¹. Această observație sprijină afirmația acad. prof. C. Daicoviciu conform căreia dacii au fost recuțați în armata romană din Dacia³². Persistența unui material specific dacic alături de o mare cantitate și varietate de material arheologic roman implică păstrarea unui complex de forme de viață „națională” specific dacică în cadrul unei provincii romanizate și implică de asemenea legătura permanentă a acestor soldați daci din castrule cu o populație civilă numeroasă din rîndurile căreia provin³³. Această populație

¹⁵ C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 121; D. Protase, *Problema continuității în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 69 cu toată bibliografia și privind toate domeniile în care apar dacii în epoca romană; sunt amintite și castrulele (cunoscute la data aceea) în care s-a descoperit ceramică dacică.

¹⁶ M. Macrea, în *SCIV*, II, 1951, p. 294.

¹⁷ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 122, nota 5; Z. Székely, *A Komoloi erődített római tábor*, Cluj, 1943, p. 31—32.

¹⁸ M. Macrea, în *SCIV*, II, 1951, p. 293, nota 9; idem, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 206.

¹⁹ Z. Székely — informație.

²⁰ N. Gudea, *Raport despre săpăturile efectuate în anul 1970 la Pojejena* (jud. Caraș — Severin), mss.

²¹ Z. Székely, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 334—335.

²² G. Florescu, în *Istros*, p. 71.

²³ D. Tudor — Gh. Poenaru—Bordea — Cristian M. Vlădescu, în *Studii și cercetări de muzeografie și istorie militară*, 2—3, 1970, p. 26.

²⁴ D. Tudor, în *Studii și cercetări de muzeografie și istorie militară*, 1, 1968, p. 22.

²⁵ D. Protase, *op. cit.*, p. 206.

²⁶ C. Daicoviciu, în *ACMIT*, III, 1929—1931, p. 10, fig. 5; O. Floca — L. Mărghitan, *Noi considerații privitoare la castrul de la Micia*, în *Sargetia*, VII, 1970, p. 53 și fig. 10.

²⁷ D. Protase, în *Probl. Muz.* 1960, p. 188—194.

²⁸ M. Macrea — M. Rusu — I. Winkler, în *Materiale*, V, 1959, p. 457—458.

²⁹ N. Gudea, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 503—508.

³⁰ Idem, în *SCIV*, 21, 1970, p. 300—311.

³¹ N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 43.

³² Prof. C. Daicoviciu ne-a sugerat această ipoteză cînd am început studiul ceramicii dacice din castrul de la Bologa: cf. *Acta MN*, VI, 1969, p. 503—509; d-sa susține această ipoteză în *Istoria României* (compendiu), București, 1969, p. 66 — lucrare colectivă dirijată de M. Constantinescu — C. Daicoviciu — Șt. Pascu — : cf. N. Gudea, în *SCIV*, 21, 1970, p. 300—311.

³³ N. Gudea, în *SCIV*, 21, 1970, p. 308.

civilă, poate mai izolată la început, poate mai săracă și de ce să nu credem, poate chiar mai „înaipoiată“ se dovedește conservatoare. La aceasta a putut contribui în mare măsură și poziția castrilor situate în general la hotarele provinciei, departe de centrele urbane mari care să le influențeze. Coexistența unor forme de viață specific dacice, alături de viață specific dacice, alturi de formele de viață romane se integrează desigur în fenomenul general al romanizării așa cum se manifestă el pe tot întinsul imperiului, în care aspecte tradiționale ale vieții unor popoare cucerite se îmbină armonios cu elementele culturii materiale romane.

LA CÉRAMIQUE DACE DU CAMP ROMAIN DE RIȘNOV — CVMIDAVA (Dép. de Brașov)

(RÉSUMÉ)

On présente la céramique dace découverte dans le camp romain de Rișnov (Cumidava; département de Brașov). Elle est en général façonnée à la main, mais il y en a aussi des fragments qui semblent façonnés au tour du camp: cohors VI nova Cumidavensium Alexandriana, a côté de la céramique provinciale romaine.

L'étude de la céramique dace du camp prouve la persistance des formes de vases et des motifs décoratifs spécifiques pour l'époque antérieure à la conquête romaine. La céramique dace se trouve en assez grande quantité, ce qu'on observe d'ailleurs presque dans tous les camps romains de Dacie qu'on a fouillés systématiquement.

La présence de cette céramique dans les camps romaines de Dacie est une preuve évidente de la persistance des autochtones daces dans la province romaine. Ces autochtones étaient l'une des sources de recrutement pour les unités militaires romaines stationnées en Dacie.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Fragment de vase dacique point.*
- Fig. 2. — Un pot dacique découvert dans de vallum de terre du camp.*
- Fig. 3. — Fragments céramiques daciques.*
- Fig. 4. — Céramique dacique.*
- Fig. 5. — Matériaux daciques du camp.*
- Fig. 6. — Fragments céramiques.*
- Fig. 7. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 8. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 9. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 10. — Matériaux daciques provenant du camp.*

Fig. 1. Fragment dinte-ur/vas-elastic pietat.

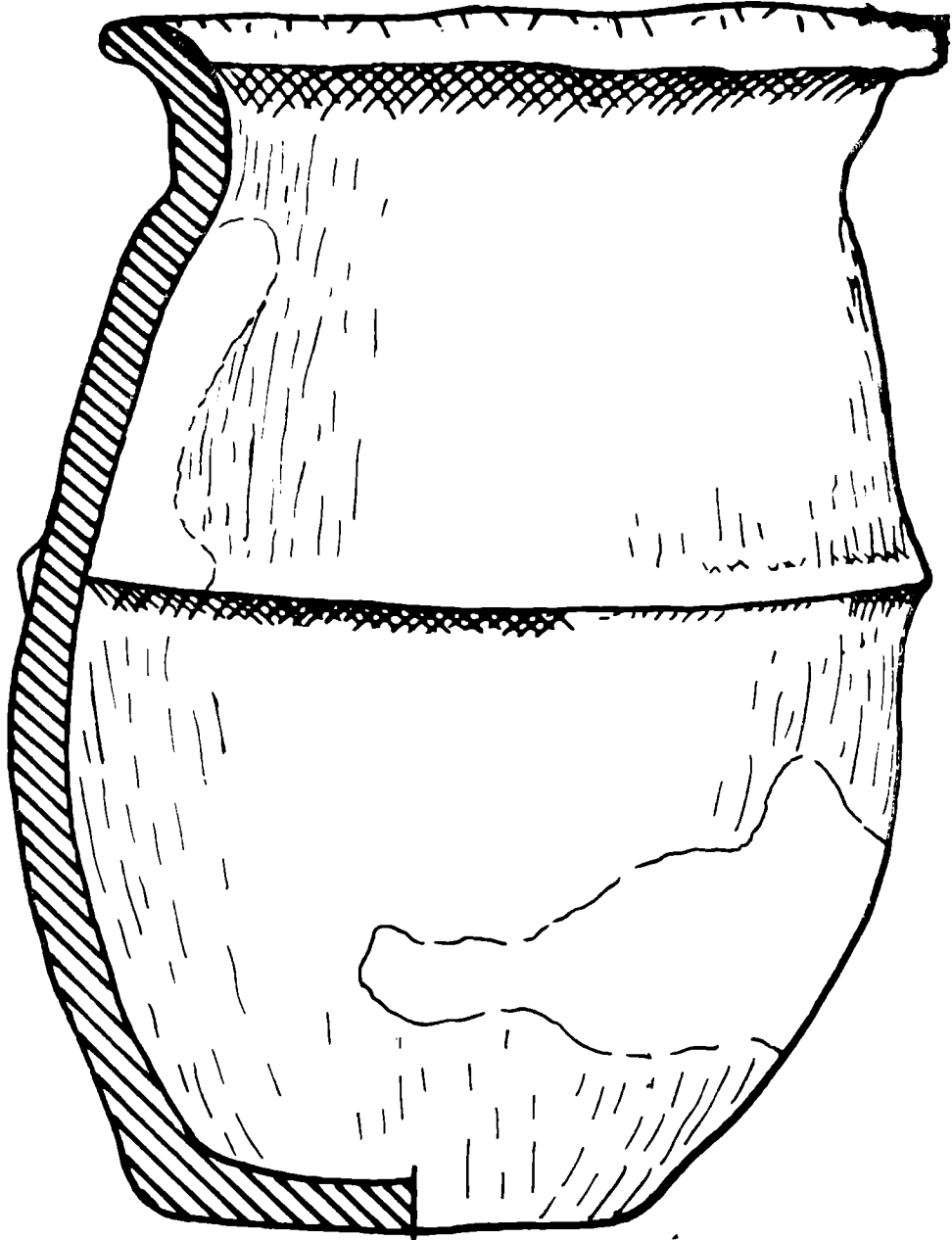

Fig. 2. — Oslă dacică descoperită în valul de pământ al castrului.

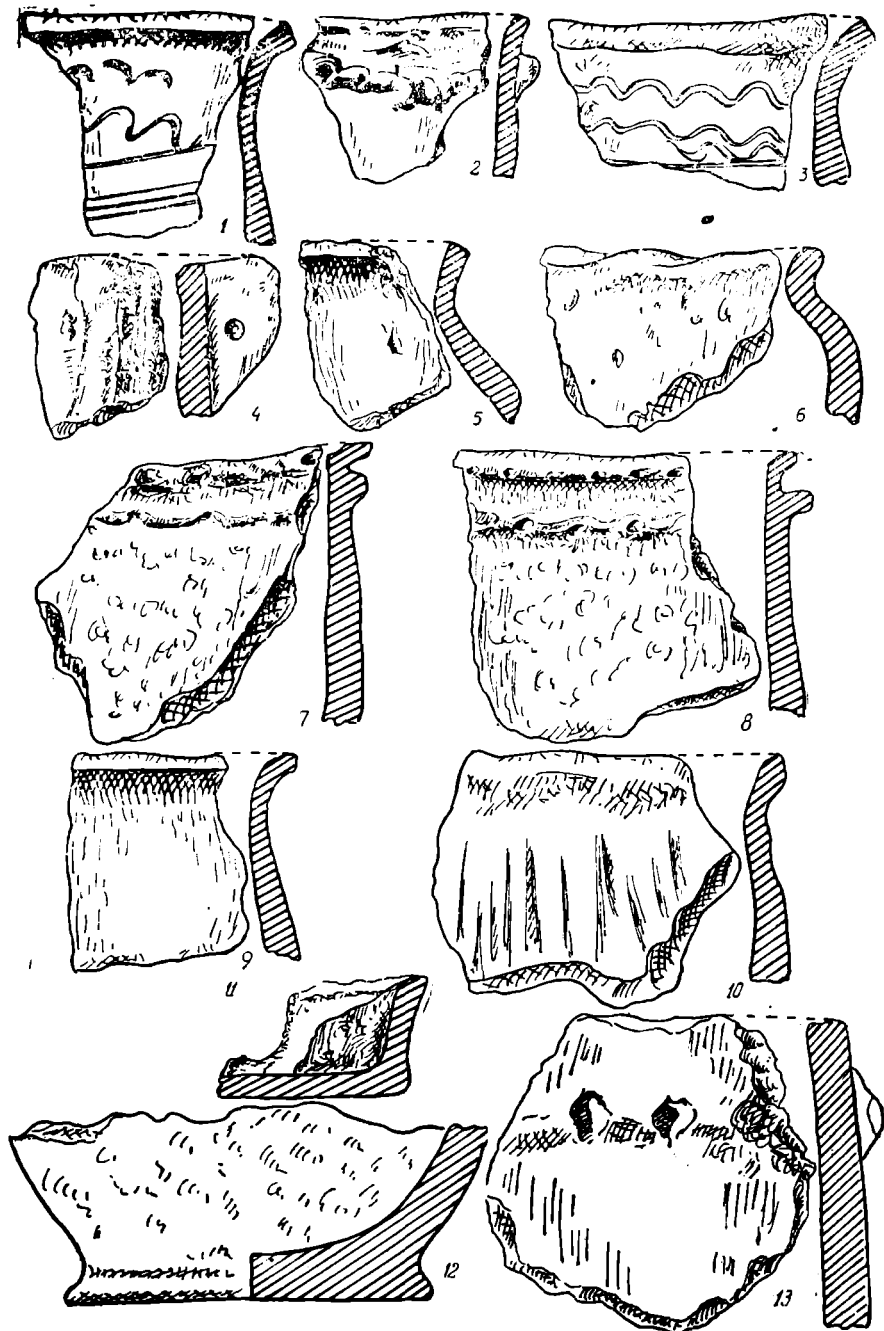

Fig. 3. — Fragmente ceramice dacice

Fig. 4. — Ceramică dacică.

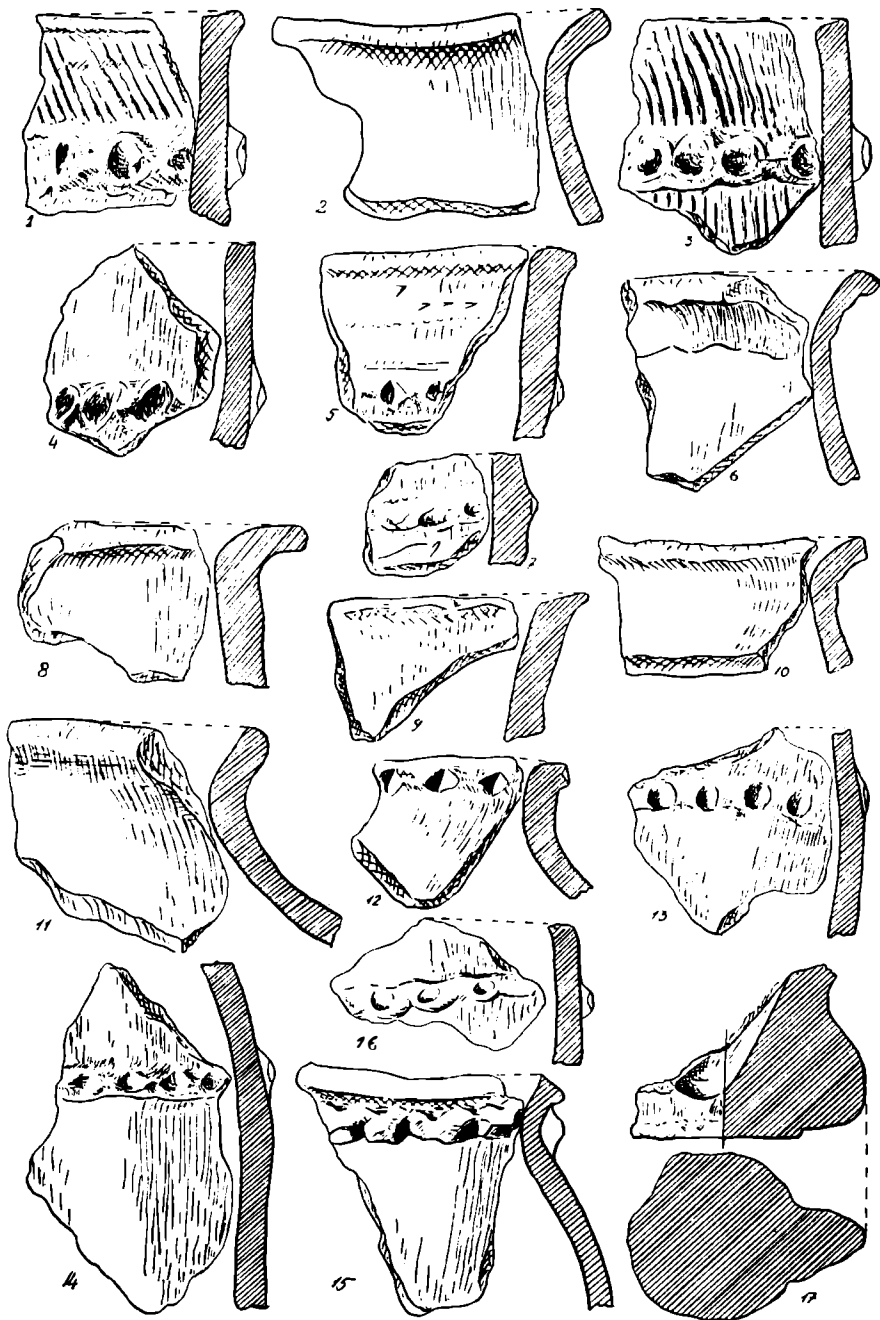

Fig. 5. — Materiale dacice din castru.

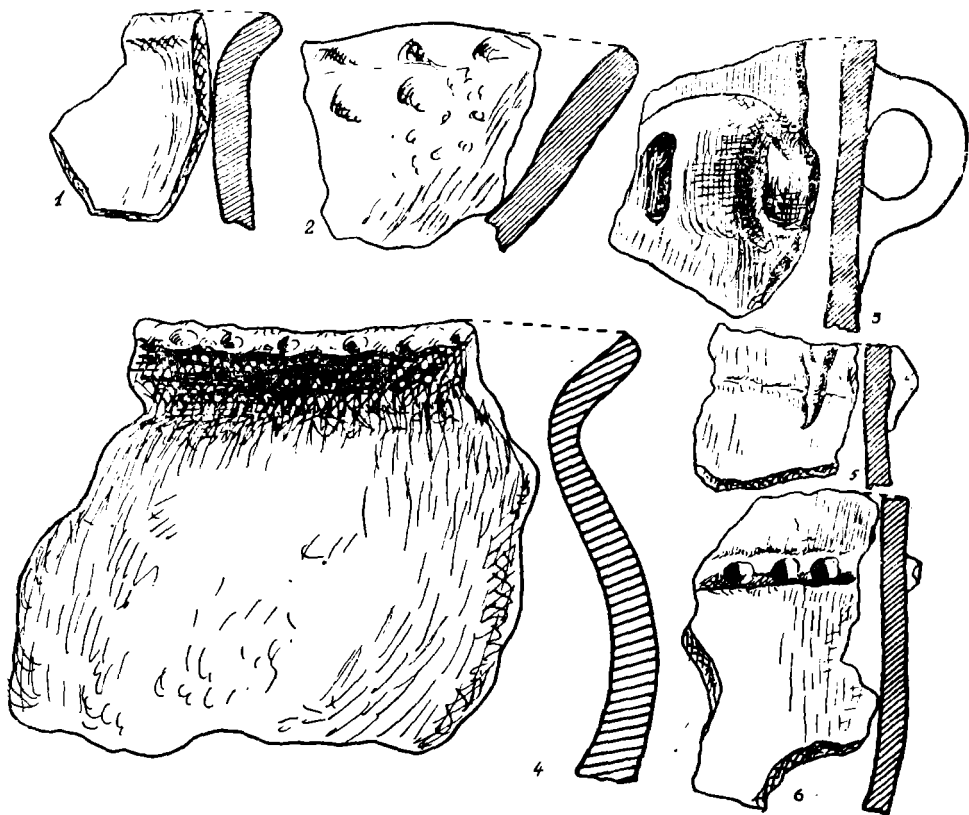

Fig. 6. — Fragmente ceramiche dacice.

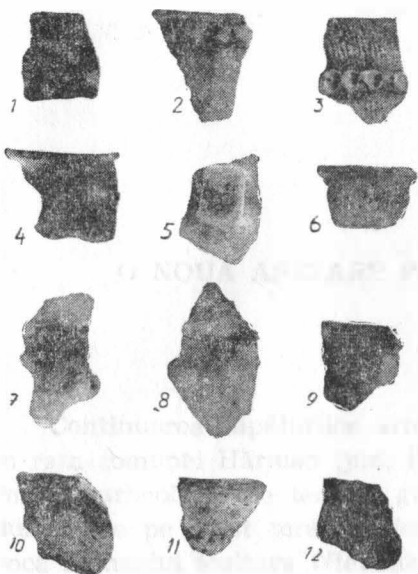

Fig. 7. — Material dacic din castru.

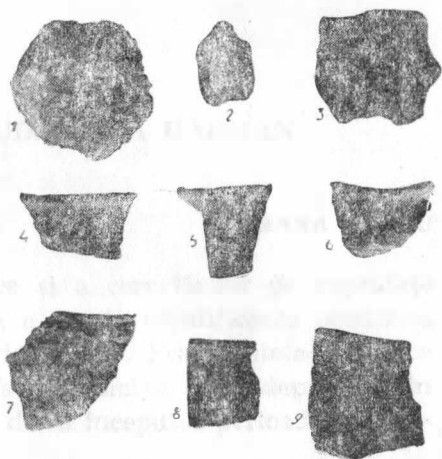

Fig. 8. — Material dacic din castru.

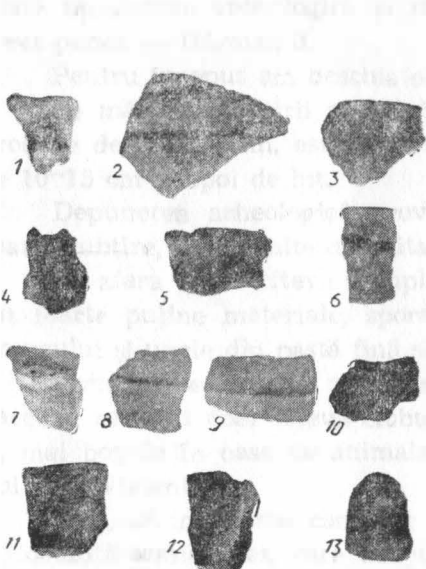

Fig. 9. — Material dacic din castru.

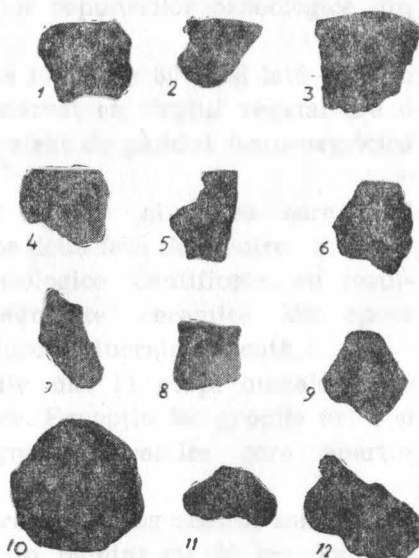

Fig. 10. — Material dacic din castru.

